

HÓZSA Éva

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia

Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia
hozsaeva@eunet.rs

SZOCIÁLIS DEFEKTUS ÉS PARTIKULARITÁS ĐURĐICA STUHLREITER GYEREEKKÖNYVEIBEN¹

Social Defect and Particularity in Đurđica Stuhlreiter's
Children's Books

Socijalni defekt i partikularnost u knjigama za decu
Đurđice Stuhlreiter

A huszonegyedik század olvasója számos változást tapasztal a gyerek-, különösen pedig az ún. „young adult” irodalomban, a gyerekirodalom terminus több szempontból túl szűk és pontatlan. A műfajok és témák átalakulnak, a trendek, a képi megközelítések dinamikusan változnak. Ahhoz, hogy a kortárs magyar, illetve a vajdasági magyar „határlépések” dilemmáit felvessük, egyre gyakoribb összehasonlító kitekintésre van szükség. Ez a tanulmány a mai horvát gyerek- és ifjúsági könyvek egyik szerzőjének problémacentrikus, tabutörő szövegeit vizsgálja. Đurđica Stuhlreiter kötetei közül a *Gašpar i prijatelji* kerül előtérbe, amelynek középpontjában egy némaságba burkolózó, az állatok világába menekülő hallássérült kisfiú metamorfózisa áll. A dolgozat hősiség és identitáskeresés diskurzusát, a felnőtt és a gyermeki létforma problémáit, valamint az írói opus magyar irodalomban is aktuális kérdéseit érinti. *Kulcsszavak:* trauma, fogatékkal élés, referencialitás, gyermeki séma, lázadás

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú projektumának keretében készült.

Átcsúsítások

Lovász Andrea *Felnőtt gyerekirodalom* című kötetében *Határátlépés* fejezet cím alatt veti fel a gyerekirodalommal kapcsolatos terminusok, valamint az ifjúsági irodalom látványos változásainak, műfaji sokrétűségének problémáit (Lovász 2015, 197). A kétezres évek a magyar gyerek- és ifjúsági könyvek szempontjából átalakulást, koncepcióváltást eredményeztek, mára meglehetősen elterjedtek a változatos magyar gyerekkönyvek, amelyek minőségileg különböznek egymástól. A vajdasági magyar irodalom is összpontosít ezekre a változásokra, a kiadók odafigyelnek a gyerekkönyvek kiadására, a könyvpiac igényeire. 2015-ben a szenttamási Gion Emlékház jeligés ifjúsági regénypályázatot írt ki, amelyre négy pályamű érkezett, a hagyományos értelemben vett műfajhatárok minden esetben elmosódtak, a beérkezett szövegekben a szocializáció problémája, a világhoz való partikuláris viszonyulás (Lovász 2015, 197) hangsúlyozottá vált.

A nagy hagyománnyal rendelkező horvát gyerekirodalom ugyancsak átalakult, számos gyerekkönyv, képeskönyv jelenik meg a könyvpiacon. Đurđica Stuhlreiter prózakötetei, különböző műfajú gyerek- és ifjúsági könyvei számos díjat és elismerő kritikát kaptak, legutóbb a *Gašpar i prijatelji* című regénye került reflektorfénybe. A regény értelmezése lehetőséget nyújt a komparatív vizsgálatra, az időszerű problémák kiemelésére.

Stjepan Hranjec *Dječji hrvatski klasici* című kötete felveti a horvát gyerekirodalom „klasszikusainak” diskurzusát, a klasszikusság kritériumait, valamint a felnőttek gyerekirodalomhoz való konvencionális viszonyulásmódját, a „pedagogizáló” olvasást (Hranjec 2004, 5). Szövegértelmezéseiből kitűnik a gyerek- és ifjúsági irodalom koncepcióinak átváltozása. A horvát irodalom néhány jelentős képviselője az egykori Jugoszláviában is közismertté vált (Mato Lovrak, Grigor Vitez), a mai kötetek szemszögéből kitűnik, hogy Ivana Brlić-Mažuranić könyvei mennyire tartós „irodalmi modellé” váltak (Hranjec 2004, 29). Stuhlreiter gyerek- és ifjúsági szövegeinek aspektusából megemlíthető például Zvonimir Balog gazdag szerzői opusa, akiről Hranjec megállapítja, hogy eltörli a határt a gyerek- és a „felnőtt” irodalom között (Hranjec 2004, 189). Zvonimir Balog sajátos, ironikus nézőpontú állatmeséi, egyedi nyelvjátékai a felnőttek kritikus szemléletmódját nyomatékosítják. *Ana TomiJa Crvenšlapica* című verses és prózakötete (2011) a *Piroska és a farkas* kapcsán a felnőtt olvasó által befogadható álfarkas problémáját, illetve a mesei rekvizitumok elegyítésének mediális szempontjait nagyítja ki, az állatfigurák mellett kiemelkedő szerephez jutnak a tárgyak, például az esernyő (Balog 2011, 227). Teremtésmitosz-parafrázisaiban az első hallás/meghallgatás megközelítése is

helyet kap (*Prvi sluh*), amely a virághoz, a növényvilághoz kötődik (Balog 2011, 205).

Mitológiai forrásból indul, ugyanakkor mitológiát teremt Snežana Grković-Janović *Ukradeno proljeće* [Az ellopott tavasz] című meseregénye, amelynek topográfiai középpontja Labudovo. A kötet értékrendjében az otthon (a hazatérés), a gyermeki okosság és barátság jut kulcsszerephez, az évszakok váltakozása pedig a gyerekirodalom toposzaként fogható fel. Megfigyelhető a horvát gyerek- és ifjúsági kötetek paratextuális vonulatának gazdagsága (utószó, a szerző és az illusztrátor életrajza, díjazott mű esetén a díj kiemelése, a díjat odaítélő bírálóbizottság értékelése stb.). A kiemelkedő kortárs szövegek az iskolai oktatásba, a tankönyvekbe is bekerülnek, ennek kiemelése különösen fontos.

A fiú, aki nem beszélt – önértelmezés Đurđica Stuhlreiter (mese)regényében

Tóth Krisztina kötetcímének említése (*A lány, aki nem beszélt*) megkerülhetetlen a magyar befogadó szemszögéből, ha Đurđica Stuhlreiter *Gašpar i prijatelji* [Gáspár és barátai] című (2016) Anto Gardaš-díjban részesült könyvét olvassa. Az elhagyott kislánnyal ellentétben a horvát meseregényben szereplő hat éves Gašpar a ház és a hozzá tartozó kert biztonságában él, ahol szerető, aggódó szülők, valamint állatbarátok veszik körül. A kislány nem beszél, de „ez a nem beszélés nem egyenlő a némasággal” (Czomba 2016, 103). Az emberi nyelven nem megnyilatkozó hallássérült fiú gondolatait csak kis állatbarátai fogadják be, a szülők elvárásainak ez a magatartás nem felel meg. Tóth Krisztina és Stuhlreiter könyvében is a csend artikulációja emelkedik ki, a beszédhiány mindkét esetben valamilyen traumából ered, a szociális defektus végül lázadásba fordul át.

Gašpárnak három kis állattal van kommunikációs kapcsolata (Mucko macska, Strahimir kutya, Lukrecija papagáj), akik csodálják gazdájuk bölcsességét, sőt őt tartják a világ legokosabb kislányának. Noha beszélő szereplők, állat módjára élnek, és elfogadják, hogy hallássérült barátjuk magányos, visszavonult, otthonülő alkat. Ebből a csendbéklyóból a felnőttek racionális, gyakorlatias, „pedagogizáló” szemléletét képviselő szülők szeretnék kivonni gyermeküket, ezért hosszas előkészület után „robbanást” idéznek elő a kertben, vagyis egyik nap egy piros sapkás kerti törpét állítanak fel otthonukban. Nem titkolt elvárásuk, hogy a furcsa figurával gyerekeket, barátokat csalogassanak társtalan fiuk közelébe. A konfliktust gerjesztő hívatlan vendég, a rátartinak minősített törpe feldúlja a fiú és az állatok „édenkerti” nyugalalmát, megkezdődik tehát a különböző stratégiák bevetése, amellyel/amelyekkel megvalósítható a gonosznak kikiáltott törpe végérvényes kiűzése, a kert megmentése. A törpe talán örökre a

kertben marad, ha nem sikerül segítőtársakra, barátokra lelni, akik hozzájárulnak a törpe legyőzéséhez. Megindul a meseszerű cselekmény, először a három állat indul vándorútra (számukra is nagy megpróbáltatás a biztonságot jelentő ház elhagyása). A macska az egérrel, a papagáj a madárijesztőtől menekülő verébbel tér haza kalandos útjáról, a gyáva kutya eltéved, végül pedig örül, hogy a fiú apjának társaságában hazatalál. A kutya nem hoz haza senkit, bár vándorlása során egy kislány színes esernyője nyújt számára menedéket az eső elől, majd állattársakkal is beszédbe elegyedik, de mégis dolgavégezetlenül érkezik vissza. Annyit azonban elér, hogy tévelygésével elodázza egy másik kerti törpe felállítását. A három megoldatlan kísérlet után maga a fiú lép ki védettséget nyújtó otthonából, hogy a kutya segítségével szerencsét próbáljon a kinti, félelmetes világban, ahol még a városi közlekedés is elbizonytalanodást okoz. A sün javaslatára az iskola felkeresése hoz számára megoldást. Az iskolaudvarban ugyan elkülönül a fiúk és lányok csapata, mégis két kislány (ikerpár) vonja magára a szemlélődő fiú figyelmét. A hallássérült Gašpar tudja egyedül elkülöníteni a két egymásra hasonlító kislány hangját, egyiket sárgának, a másikat kékeknek hallja, egyiket a nyári naphoz, a másikat a tengerhez hasonlítja (Stuhldreiter 2016, 100). A legfontosabb azonban az, hogy a fiú a törpe elleni lázadása következtében elkezd beszélni, beszéde pedig identitáskeresésének látószögéből emelhető ki. „Gašpar beszél” – ugatja magában boldogan, sőt túl boldogan a kutya, és ez a felfedezés kulcsfontosságú (Stuhldreiter 2016, 96). A lányokkal való barátság egy alma rituális megosztásával jön létre, ám úgy tűnik, a kapcsolat csak rövid ideig tart, mert a szüleiknek engedelmessé váló lányok hazasietnek. Az alma átadásának, elfogyasztásának rítusa Snežana Grković-Janović *Ukradeno proljeće* című kötetében szintén a kapcsolatkötés nézőpontjából kerül előtérbe, majd a zárlatban ennek emlékezete dominál (Grković-Janović 2002, 145). Stuhldreiter regényében a büszke kerti törpe hegemoniája töretlenül látszik, ha a lányok az almaosztás után nem térnek vissza Gašparhoz. Ők azonban újra megjelennek, egy ajándékba hozott narancs elosztásának rítusával végérvényesen megpecsételik a ház lakóival (a fiúval és az állatokkal) kötött barátságot, valamint mindinkább szóra bírják a hallgatag fiút. A hivatlan vendégként érkezett, pöffeszkedő kerti törpe vereséget szenved, távozásra kényszerül, a lányokkal való barátság viszont kezdetét veszi, az ikrek eredetileg rá kíváncsiak. Az alma az édenkerti gyümölcs motívumához kapcsolódik, a narancsosztás ennek imitációjaként értelmezhető. Eduard Mörike a *Mozart prágai utazásában* szintén a letépett (az ágról levált) narancs révén utal a bibliai édenre. Mozart behatol a grófnő kertjébe, majd az ágról levett narancsot szagolja, felajzott érzékei beérik az illattal. A narancsot félbe-

vágja, a két fél narancsot percekig szétválasztja és összerakja, játéka mindaddig tart, amíg a felháborodott kertész felelősségre nem vonja. Mozart egyedül van, senkivel sem osztja meg a narancsot. Bűnét is, noha játékosan és ironikusan, de egyedül vállalja fel a grófnőhöz címzett levélkéjében: „A baj megesett, és még jó Évára sem foghatom rá a vétket, mert ő egy mennyezetes ágy gráciáinak és amorettjeinek csalfa enyelgései közt, a fogadóban alussza ártatlan álmát” (Mörrike 1983, 562). Stuhldreiter regényében Gašpar nyújtja át a lányoknak az almát, ösztönzésükre ő maga is beleharap. Önzetlenül mond le a többiről, ezzel bizonyítja barátságát, az állatok viszont féltékenyek, az ikerlányokat beférkőzött idegeneknek, „törpéknek” látják. Másnap a lányok hozzák a narancsot Gašpar kertjébe, ezt még könnyebb szétosztani, mint az almát. A narancs beragyogja a kertet, a gyümölcsöt minden „barát” megízlelheti.

A szöveg nyitott szerkezetű, a butának kikiáltott macska bölcs megállapítása hívja fel magára a többiek, illetve az olvasó figyelmét: kiderül, hogy csodálatra méltó fordulat történt, a krízishelyzet tehát megoldódott, a fogyatékos kisfiú számára megnyílt a boldogság/a boldogulás lehetősége. A megszólalás a barátok segítségével valósul meg: „A gyermek a világot a nyelv segítségével veszi birtokába. Az ismeretlen dolgokat megnevezve otthonossá válik a félelmetes, felnőtt-szabású világ. A nyelvi birtokbavétel azonban sokszor eltér a megszokott rendszertől, a gyermek sokkal plasztikusabb, sokkal rugalmasabb nyelven közelíti meg az új dolgokat” (Pompor 2008, 171–172). A fiú számára a barátság jelenti azt az „új dolgot”, amelynek segítségével beszélhet (illetve önmagát definiálhatja), a kötetben főként a nyelv performativitása jut kifejezésre. Az elbeszélő és a fogyatékkal élő Gašpar beszédmódjában a képiség, „a gyermeki értelmezési séma” (Lovász 2015, 14) dominál, a szövegben gyakran jelennek meg a gyermeki képzeletvilágra utaló, a térrel, valamint a testtel összefüggő hasonlatok. A lányok hangját a már említett módon a kisfiú a nyári naphoz és a tengerhez hasonlítja, a befejező 24. fejezetben a ragyogó és hűvös reggelt a vaníliafagylalt képével érzékelteti (Stuhldreiter 2016, 115). Stuhldreiter szövegében kiemelkednek a tömör, frappáns dialógusok (különösen az állatok beszéde), amelyek a fiatal olvasók számára könnyebben befogadhatóvá teszik a szöveget. Az ikerlányok szerepeltetése irodalmi toposzként értelmezhető, még nevük is összetéveszthető (Lora és Lara), viszont éppen a hallássérült kisfiú képes elkülönítésükre, hangjuk alapján, „színhallással”, „képi közléssel” különbözteti meg őket. A fogyatékkal élő szenzibilitása, a többiek közül való kiemelése didaktikus szempontból válik/válhat fontossá, ám ez kellő tapintattal, megfelelő arányokkal érvényesül a szövegben; az elbeszélői segítő szándék megnyilvánul, mégsem beszélhetünk „a téma agressziójáról” (Lovász 2015, 199). Lovász

Andrea írja: „Természetesen a hősiségnek nem kizáró oka a fogyatékkal élés, de fontosabb az, hogy a hőssé váláshoz önmagában csak ez nem elegendő. A mesék világértelmezését az a tudás és hit élteti, hogy a dolgok fordulnak, és jóra fordulnak – a mesék és a mesék szerkezeti, világnézeti berendezkedését továbbvivő történetek megőrzik a boldogság esélyét” (Lovász 2015, 200–201). Đurđica Stuhldreiter tudatosan választja a másság, a problematikus szereplők, a szociális tabuk témáját, hiszen pedagógusként, olvasóként vonzódik hozzá.² Rövid, tömör meséiben is a „nagy témák” izgatják, amelyek nemcsak a gyerekekhez szólnak (Hranjec 2017, 97).

Az állat (a kutya) beismeri kis gazdájának, hogy ő fiú és lány hangját sem képes szétválasztani (Stuhldreiter 2016, 99), erre csak az ember képes. A regényben hangsúlyossá válik fiú és lány barátsága, amely az állat nézőpontjából problematikus, a magányos, érzékeny kisfiú viszont inkább a lányok beszédmódjához és magatartásához vonzódik. Az antropomorfizált állatszereplők révén a meseregény műfajához közelít a szöveg, a regény azonban lélektani vagy családregényként is meghatározható. A mű a felnőtt olvasót is megszólítja, noha Žarko Luetić illusztrációi a gyermeki látásmódot hangsúlyozzák. A színek nyomatékosítása máshol is előtérbe kerül Stuhldreiter írói opusában.

A befogadás szemszögéből kiemelkedik a kerti törpe szerepeltetése, aki harsány színű sapkájával és megsokszorozhatóságával az identitászavarral küszködő kisfiú ellenfelévé válik. Sajátos, ironikus megoldás a statikus figura alkalmazása, elbeszélői nézőpontból akár „módszertani kerti törpének” is nevezhető (Borók 2008, 95). A törpe a referenciális igény erősítését igazolja, méreteivel a gyermek metaforája is lehet. A gyermekolvasó a mesék mellett a manapság divatos könyvekből és filmekből ismerheti a törpöket, a különleges törpéket (*A gyűrűk ura*, *Trónok harca* stb.), a szövegben a szülők izlésvilágára, a felnőttek trendjére, a sorozatgyártás aktualitására utal. A kert mint entitás a kerti törpe által hangsúlyosabbá, a mese valóságszerűbbé válik, a törpe vizuális ellenfélként felértékelődik. Megjelenése feszültséget vált ki, amely hozzájárul a kisfiú közlésigényéhez, idővel pedig szociális érzékenységének fejlesztéséhez. A giccs mint probléma nem merül fel Gašpar értékvilágában, ő inkább saját belső kertjét óvja a betolakodóktól. A kerti törpe a madárijesztővel

² Đurđica Stuhldreiter (1961–) Nova Gradiškában született, az eszéki Bölcsészettudományi Karon horvát nyelvet és irodalmat végzett, majd gyógypedagógiát és logopédiát tanult. Szövegei az általános iskolások olvasókönyveiben is szerepelnek. Eszéken él, sok helyen tanított, többek között a szabadkai gimnázium horvát tagozatán is. 2007. december 7-én Szabadkán mutatták be könyveit. *Juma* című regénye (2007) Mato Lovrak-díjat, a *Gašpar i prijatelji* című regénye (2016) pedig Anto Gardaš-díjat kapott.

kerül összefüggésbe a szövegben, összeköti őket groteszk külsejük, valamint a felnőttek által kitűzött funkciójuk. A kerti törpét ugyan a szülők csábító/csalogató céllal állítják fel, ám ezáltal fiukat taszítják ki eddigi zárt világából. A kerti törpe szerepeltetése nem szokványos eljárás a gyerekkönyvekben, a felnőtt befogadónak ez a tárgy többet mond. A törpe kerti pozíciója Szabó Magda Abigéljével hasonlítható össze. Mindkét „szobor” egy zárt világban, a kertben jut szerephez. Abigél a diákok segítője (mindenkiben tudatosul, hogy valaki rejtőzik a szobor mögött), a törpe a felnőttektől kapja meg feladatát. Tárgyként antropomorfizálódik, bár a kisfiú ellenségként tekint rá, mégis közvetve neki köszönhető megszólalása, szocializálódása.

Hierarchiák

Stuhldreiter regényében vízszintes és függőleges mozgásirányok váltják egymást. A fejezetekre bontott lineáris kalandok mellett a függőleges tengely mentén kialakuló mozgásirány sokféleképpen értelmezhető, akár biológiai szemszögből is. Kiemelhető azonban a tudást, az okosságot preferáló értékrend, amelyet Gašpar esetében (az emberben, gazdájukban) becsülnék az állatok, ők egyáltalán nem konstatálják fogyatékoságát. A butaság a humor, az ironia forrása a szövegben. Vertikális mozgásként értelmezhető a kisfiú tudatalattijába való betekintés, ennek felfedezésére a felnőtt olvasó képes. Ugyancsak a felnőtt olvasó tárhatja fel az esztétikai értékrendet, például a szappanoperákra való utalást. A barátság mint érték, valamint a hozzá kapcsolódó segítőkészség vezető szerephez jut az értékskálán, ezt már a gyerekolvasó is konstatálja. Az értékek a mese és a valóság határterületén érvényesülnek, a fiú „kettős tudata” előtérbe kerül. A kisebb, antropomorfizált állatszereplők a gyerekekhez hasonlóan cselekszenek, kalandoznak, noha ők naivabban, ösztönösebben dolgozzák fel tapasztalati környezetük jelenségeit. Elkülöníthető a felnőttek és a gyerek értékrendje, jóllehet a végső kimenet összekapcsolja a kettőt. A társkeresés, a baráttra találás hozza meg a megoldást, a fogyatékos kisfiú magányának feloldását. A fiú barátokra lel, a szülők célja tehát megvalósul (ebben a tanító jelleg is tetten érhető!), ám másként, nem racionális stratégiával, ahogyan ők érvelnek. A fogyatékkal élő számára önmaga elfogadását a gyerek–gyerek kommunikáció hozza meg, vagyis a „szimmetrikus”, nem az „aszimmetrikus” kommunikáció. Előző beszédhelyzete, az állatokkal való kapcsolata a közös élményvilágon, a fiú „kivetített másain”, énképéből fakadó belső monologizálásán alapszik (Komáromi 2014, 167).

Bestiárium

A *Gašpar i prijatelji* állatvilága logikusan felépülő, több szempontból színtéződő világ, amely számos intertextuális vonatkozást tartalmaz. Az állatok és növények szerepeltetése Stuhldreiter más könyveiben is jelen van. A „zöld barátság” (zeleno prijateljstvo) a *Roda, žaba i zeleno prijateljstvo (Pričam ti priču,* 2017) című tavaszi meséjében nemcsak a növényekhez, valamint a gólyához és a békához, hanem elméleti síkon irodalom és ökológia diskurzusához is köthető. A gólyaanya az említett mesében arra tanítja cseperedő csemetéjét, hogy a zöld növényzet a legjobb barátja és szövetségese, az apa viszont önállóságra neveli a kis gólyát, aki megkapja szüleitől első feladatát, békára kell vadásznia (Stuhldreiter 2017, 40). A gólya még nem látott békát, ám követi anyja utasítását, vagyis a védelmet nyújtó zöld utat keresi. A béka megtréfálja a tudatlan gólyát, saját „zöld” identitására hivatkozik, amire az anyai intelem szerint a gólyának figyelnie kell. A kis gólya segít a békán, elrepíti őt otthonáig, a mocsárig, ezzel a béka lakhelyére is fény derül, a gólya tehát bármikor viszontláthatja. A gólyával foglalkozó szöveg(ek)ről megállapítható: „A gólyák repülése mint témaválasztás szerencsésnek mondható, hiszen a természetfilmekben is gyakran emlegetik a gólyák és emberek közötti párhuzamot, kiemelve mindenkéltől a másikról való gondoskodást. A gólyák életén keresztül tehát az emberek világát is megismeri az olvasó, legalábbis azt, hogy milyennek kellene annak lennie” (Novák 2017, 87).

A kiemelt mese záróakkodja ismételten a barátság lehetőségével fonódik össze, a kialakuló barátság háttérben ott rejlik a tavaszi újjáéledés, amelybe a madarak zenekara és a békák gyülekezetének brekegése is belejátszik. A természetben bárki bárkinek lehet barátja, a látszólagos ellenségek is összetartoznak. Marsela Hajdinjak egész oldalas illusztrációja a kék égboltot a lenti zöld növényvilággal, az ott lakozó békával párosítja. Az egy lábon álló gólya a fenti világhoz tartozik, ahogy a szálldosó pillangók és a sarjadó faágak is, köztük a szárazföld képez határvonalat. Az illusztráció a béka és a gólya beszédhelyzetét, a fent–lent relációját ragadja meg, kiemelkedik az állatok nagyságbeli különbözősége. Az illusztrátor egyetlen ruhadarab hozzáadásával, a gólya „kamaszos” sapkájával utal a tavasz kezdetére és egyúttal az antropomorfizáció meglétére, amely a szövegben a dialógusok által valósul meg. A mese és a kötetben található mesék Berg Judit gyermekkönyveivel, a *Lengemesék* évszakokhoz kapcsolódó szövegeivel (sorozatával) hozhatók kapcsolatba, amelyek ugyancsak interdiszciplináris távlatokat nyitnak a gyerekolvasó számára. A gólyamítosznak az a vonulata, hogy gyereket hoz, Stuhldreiter *Juma* című kötetének

(2007) borítóján is megjelenik, Zoran Perdić-Lukačević illusztrációja a statikus golya profilját, valamint a csecsemő mozgékony és derűs, inkább karikatúra-szerű alakját emeli ki.

Stuhldreiter 2017-ben megjelent mesekötetéből kiviláglik a barátság értéke és a konvencionálistól eltérő társ felvállalása. Itt még a madárijesztőnek is új állást kell keresnie, mert a verebek megszállják, sőt miután rájönnek, hogy nem annyira ijesztő, továbbra is meg szeretnék őt látogatni (*Strašilo*). A *Gašpar i prijatelji* bestiáriumban a kisfiúhoz kapcsolódó kis állatok dominálnak, minden állat kapcsán egy-egy *ember-állati* karakterjegy emelhető ki. A macska buta, a papagáj nagyszájú, a kutya gyáva (beszélő neve: Strahimir) és leginkább gazdafüggő, a kalandra is ő vállalkozik utoljára, majd gazdiját is elkíséri. Az állatok színe eltérő: a macska fekete, a fehér kutyának csak egyik füle fekete, a papagáj kék. Amikor az olvasó megismerkedik velük, a kertbe való kilépésről vitatkoznak. Kalandjuk során nem mindennapi társsal térnek vissza, a macska egérrel, a papagáj verebekkel, a kutya csak a barátkozás esélyének gondolatával. A kutya rádöbben, hogy nem túl nehéz a barátkozás. Elég, ha valaki esernyőt nyújt eső esetén, amint ezt elfogadjuk, máris barátságot kötöttünk (Stuhldreiter 2016, 90). A kisfiú azonban ösztönösen kérdezi meg kutyájától: „Mi van, ha nem esik?” (Stuhldreiter 2016, 90). A gyerek kérdéseiről Karl Jaspers írja:

Hogy a filozofálás az embernek veleszületett hajlama, igazolják a gyermekek által feltett kérdések. Gyakran hallhatunk a gyermek szájából olyan szavakat, amelyeknek filozófiai mélységük van. [...] Az évek múlásával mintha a konvenciók és vélelmek, a meghunyászkodás és a kérdés nélküli elfogadás börtönébe jutnának, s ott elveszítenék egykori gyermek voltuk őszinteségét. A gyermek észrevesz, megvizsgál és kutat olyan dolgokat, amelyek aztán később eltűnnek emlékezetéből (Jaspers 1989, 7–9).

A gyerek Stuhldreiter játékkerében elhangzó kérdései szintén váratlanok és meglepőek, leginkább a filozófia által felvetett létkérdések.

A fiú és az állatok világába belép a kerti törpe, amelyet a papagáj azonnal élőnek minősít, Gašpar szülei viszont tárgyi mivoltát hangsúlyozzák. A felnőtt és a gyerek másként viszonyul a tárgyi világhoz, a környezethez. A szövegben az iskola felé irányulás, ahol a kisfiú „embertársakra” talál, a sün érdeme. A gyerek inkább a sün tanácsára hallgat, mint a szüleiére. A hat fejezetből álló regényben az állatok sürgés-fogását a törpe jövedele és távozása keretezi. A regény bestiáriuma látszólag nem túl fantáziadús, nem túl gazdag, mert a fiú

és a gyerekbefogadó hétköznapi világához tartoznak, viszont az állatok átlényegülnek, antropomorfizálódnak, kialakítják saját beszédmódjukat. Az opusban megjelenő ismétlődő állatfigurák nem sematikus szereplők. A macska–egér viszony diszkurzív kérdései a serdülő énkeresésének problémáját sugallják (Stuhldreiter 2012, 208–209), a befogadott macska és eltűnése az anya magatartásával függ össze a *Tko se boji miša još?* [Ki fél még az egértől?] című novellában (Stuhldreiter 2012, 41–42). Lidija Bakota és Valentina Majdenić (eszéki kutatók) az irodalmi ökológia és a zoolingvisztika látószögéből vizsgálta a horvátországi horvát és a szerb alsó tagozatos anyanyelvi tankönyvi korpuszt, komparatív módszerrel csoportosították a szövegekben előforduló állatszereplőket, megnevezésüket és tulajdonságaikat. A papagáj például mint „egzotikus madár” a horvát szövegekben bukkan fel, a veréb mindkét nyelvű tankönyvben megjelenik. A horvát szövegekben a sün bölcsességével emelkedik ki. A macska, a kutya különböző néven mindkét esetben jelen van (Bakota–Majdenić, 2017). Ugyancsak mind a horvát, mind a szerb tankönyvekben hangsúlyos szerephez jut a gólya és a béka, a béka a horvát irodalmi szövegekben hazugságával tűnik ki.

Az emberi világba a hatalom hozza be az arrogáns, animális magatartásformát, például az iskola vezetőjének viselkedésmódja az állati durvasághoz közelít. Az eddig szótlán Gašpar ekkor beszélni kezd, kutyája védelmére kel (Stuhldreiter 2016, 95–96). A *Jumá*-ban a fiú és a lány először ellenségesen tekint egymásra, szitkozódásukban az állatmetaforák dominálnak, az intertextuális és intermediális utalások megszorodnak, a rút kiskacsa meséje és a hattyúvá válás problémája is előtérbe kerül (Stuhldreiter 2007, 6). Slavoj Žižek mondja: „Néha a kis távolság sokkal robbanásveszélyesebb a rendszer számára, mint a hatástalan radikális ellenállás” (Žižek 1997, 125). A felnőttek hatalmi struktúrája elleni ösztönös fellépés Gašpar részéről ilyen kis távolságnak tűnik, viszont robbanásveszélyt jelent a szabályok kötelékében működő iskolai hatalom számára.

A barátság mitológiája?

Stuhldreiter gyerek- és ifjúsági könyveinek visszatérő problémája a valakihez tartozás, a barátság. „Legtabutörőbb” könyve a tíz novellából álló *Kao da se ništa nije dogodilo* [Mintha semmi sem történt volna], amelyben a tizenévesek problémái, traumái csúcsosodnak ki. Minden szereplő másként éli meg személyes gondjait, másként éli ki dühét, iskolai unalmát vagy életundorát, időnként a barátság megkérdőjelezését. Az egyes szereplők nehezen hangolódnak

egymásra, az utolsó padban meghúzódó diákok csak magatartászavaruk révén válnak láthatóvá. A negyedik szöveg zárómondatai mégis azt sugallják, hogy mindegy, ki a testvérünk vagy az apánk, fontos, hogy *vannak* (Stuhlreiter 2012, 102). A szerelmi szikrák feltűnése is a másság jegyeit hordozza a kötetben. A világgal kibékülni nem képes tizenéves szereplők tagadják a rózsaszín szemüveg létjogosultságát, ők úgy szeretnék kialakítani kapcsolati hálójukat, hogy ne várjanak tőlük változást, fogadják el őket olyannak, amilyenek, ők maguk pedig egykedvűen tekintenek környezetükre, önmagukra és a körülöttük zajló eseményekre, mintha semmi sem történt volna. A rózsaszín borító a lányregény műfaját idézi fel az olvasóban, a kötet elolvasása után azonban a rózsaszínben látás diskurzusa vetődhet fel bennünk.

Az írói opus sokrétű, a képeskönyvtől a meséig, a novelláig, a regényig terjed. Célközönsége a gyerek és a kamasz, de a felnőtt olvasót is megszólítják ezek a kötetek. A mesékben felfedezhető a mesehagyomány ismerete, az intertextuális utalásrendszer, a mesevilág határainak átlépése, a másság kiemelése, az interdiszciplináris távlatok megnyitása. Megfigyelhető, hogy az elbeszélő a mese szóbeliségének tradíciójára is ügyel. Stuhlreiter gyerekkönyveinek dialógusai külön figyelmet érdemelnek. Az ifjúságot megszólító szövegek témájukban változatosabbak, kényes problémákat érintenek, a kritikus szemléletmódot helyezik előtérbe. Ez a kiterjedt spektrum az európai könyvpalettán is megnyilvánul, de nem mindig jelent értéket. A szakemberek körében végzett újabb magyarországi felmérés is a minőségi gyerekirodalomra apellál, a minőségen kívül pedig hangsúlyozza a szokatlan témák meglétét. Dian Viktória mondja: „van már mesekönyv a mellrákról (Tóth Krisztina: *Anyát megoperálták*), szabadságra vágyó családapáról (Kiss Ottó: *Szerintem mindenki maradjon otthon vasárnap délután*), identitáskeresésről (Dóka Péter: *A kék hajú lány*, Tóth Krisztina: *A lány, aki nem beszélt*), az óvoda árnyoldalairól (Vig Balázs: *Todó kitálat az oviról*)” (Herczeg-Szép 2017, 35). Újabban a vajdasági magyar irodalomban is többet foglalkoznak a gyerek- és ifjúsági olvasót megszólító irodalom problémakörével. Itt is megjelennek a szokatlan témák, a tetszetős gyerekkönyvek (Csík Mónika, Toma Viktória), a kreatív könyvbemutatók, sőt újabban a tudomány, a kutatás témája ugyancsak bevonult a gyerekkönyvek világába (Csík Mónika–Szalai Attila: *A Szent Márton-küldetés*, Toma Viktória: *Márti, a kiselefünt a tudomány világában*). Manapság ismert művészek vállalnak illusztrálást, európai távlatból szemlélve a vizuális alkotások tekintetében még mindig sok a tennivaló (Herédi 2015, 91).

Tovább...

Stuhldreiter köteteinek fókuszában a szöveg, a gyermeki identitáskeresés kalandszövése áll, a téma sohasem könnyed. Csiszolt dialógusai a fiatalabb korosztályok számára is befogadhatóvá teszik a kiemelt problémákat. Konceptiójából kiviláglik, hogy felnőttként, pedagógusként is olvasnunk kell gyerek- vagy ifjúsági célközönségnek szánt könyveket, amelyeket ajánlani tudunk másoknak. Ha Đurđica Stuhldreiter humorát, ironikus szemléletmódját vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy ennek fokozott érvényesülése gyerekkönyveiben a szerző és az illusztrátor együttes érdeme (Utasi 2015, 123). Az ifjúságnak szánt novelláskötetében nincs illusztráció, a borító kidolgozása, Marina Leskovar Grubišić munkája azonban illusztrációként értelmezhető. Köteteiben a paratextuális szempontrendszer erőteljesen érvényesül. Utószó, életrajz, bibliográfia, az illusztrátor életrajza és érdemei helyet kapnak a könyvekben. Nem lezárt életműről van szó, ám az eddig elért eredmények, szakmai sikerek alapján további váltásra, változatos témákra, meglepő szerepjátékokra, valamint a műfaji skatulyákból való egyéni kitörésre számíthat a befogadó. Szövegeinek magyar nyelvű fordítása még várat magára, a jövőben talán ez is megvalósul.

Irodalom

- Bakota, Lidija–Majdenić, Valentina. 2017. *Komparativna analiza udžbenika na hrvatskom i na srpskom jeziku iz perspektive književne ekologije i zoolingvistike*. Subotica: Učiteljski fakultet na mađarskom nastavnom jeziku (Rukopis, izlaganje na međunarodnoj naučnoj konferenciji u Subotici, 19. 10. 2017.)
- Balog, Zvonimir. 2011. *AnaTomiJa. Crvenšlapica*. Zagreb: Školska knjiga.
- Borók Szabolcs: 2008. Gabriele Thuller Hogyan ismerjük fel? Művészet és giccs. *Szépirodalmi Figyelő* (2): 94–95.
- Czomba Magdolna. 2016. Anyaság, lányság, árvaság. Tóth Krisztina: A lány, aki nem beszélt. Illusztrálta: Makhult Gabriella. *Alföld* (9): 102–105.
- Grković-Janović, Snežana. 2002. *Ukradeno proljeće*. Zagreb: Školska knjiga.
- Herczeg-Szép Szilvia. 2017. „Érdemes kockázatot vállalni”. Herczeg-Szép Szilvia körinterjúja gyerekkönyvkiadók szerkesztőivel. *Alföld* (9): 34–46.
- Herédi Károly. 2015. Vajdasági gyerekkönyvek – 2014. Akarsz-e játszani robotosat, szótekergetést, válást és halált? Csík Mónika: Pópopó és Totyka. Életjel, Szabadka. *Híd* (11): 87–91.
- Hranjec, Stjepan. 2004. *Dječji hrvatski klasici*. Zagreb: Školska knjiga.

- Hranjec, Stjepan. 2017. Male priče o velikim stvarima. Pogovor. In Stuhldreiter, Đurđica. *Pričam ti priču*. 93–97. Zagreb: ALFA.
- Jaspers, Karl. 1989. *Bevezetés a filozófiába*. Ford. Szathmáry Lajos. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Komáromi Gabriella. 2014. *Janikovszky Éva. Pályakép mozaikokban*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Lovász Andrea. 2015. *Felnőtt gyerekirodalom. Tanulmányok, kritikák és majdnem lexikon*. Budapest: Cerkabella Könyvkiadó.
- Mörrike, Eduard. 1983. Mozart prágai utazása. Ford. Lengyel Balázs. In *A XIX. századi német elbeszélők*, vélt. Györffy Miklós. 543–608. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Novák András. 2017. A repülés mitológiája. Szigeti Kovács Viktor: Lúna gyermekei. *Bárka* (3): 87–88.
- Pompor Zoltán. 2008. *A hétfejű szeretet: Hagyomány és újítás Lázár Ervin elbeszélő művészetében*. Budapest: Kiss József Könyvkiadó.
- Stuhldreiter, Đurđica. 2007. *Juma*. Split: Naklada Bošković.
- Stuhldreiter, Đurđica. 2012. *Kao da se ništa nije dogodilo*. Zagreb: Algoritam.
- Stuhldreiter, Đurđica. 2016. *Gašpar i prijatelji*. Split: Naklada Bošković.
- Stuhldreiter, Đurđica. 2017. *Pričam ti priču*. Zagreb: ALFA.
- Utasi Anikó. 2015. Gyermekkönyv és illusztrációja: A Janikovszky–Réber-, képek- könyvekről”. *Létünk* (4): 121–128.
- Žižek, Slavoj. 1997. Az inherens törvényszegés avagy a hatalom obszcenitása. Ford. Csabai Márta. *Thalassa* (1): 116–130.

SOCIAL DEFECT AND PARTICULARITY IN ĐURĐICA STUHLREITER’S CHILDREN’S BOOKS

The twenty-first century reader can observe several changes in children’s literature, especially in the so called “young adult” literature, since the term children’s is too narrow and inexplicit. The genres and topics undergo some transformations, the trends and pictorial approaches change dynamically. In order to raise the dilemma of the contemporary Hungarian and Vojvodinan Hungarian “border crossings”, the need for more frequent comparative outlook arises. This study examines problem centric and taboo smashing texts of a contemporary Croatian writer of books for children and youth. The novel *Gašpar i prijatelji* comes into limelight from among Đurđica Stuhldreiter’s books, centered on the metamorphosis of a hearing-impaired boy wrapped in silence, who takes refuge in the world of animals. The paper dwells on discourses about bravery, identity searching and problems of childhood or adult life, and also points to relevant issues in Hungarian literature.

Keywords: trauma, disabled living, referentiality, filial scheme, rebellion

SOCIJALNI DEFEKT I PARTIKULARNOST U KNJIGAMA ZA DECU ĐURĐICE STUHLREITER

Čitalac dvadeset prvog veka je svedok brojnih promena u dečijoj književnosti, a naročito u tzv. *young adult* književnosti. Naime, termin „književnost za decu“ je previše sužen i neprecizan. Žanrovi i tematika se preobražavaju, a trendovi i slikovni pristupi se dinamično menjaju. Ukoliko želimo da se bavimo dilemom savremenih mađarskih, odnosno vojvođansko-mađarskih „prelazaka granice“, sve češće je potrebno sagledavati ovu tematiku radi komparacije. Ova studija se bavi autorkom savremene hrvatske književnosti za decu i omladinu, čiji su tekstovi fokusirani na probleme mladih i koji ruše tabue. Od knjiga Đurđice Stuhlreiter izdvajamo onu pod naslovom *Gašpar i prijatelji*, u čijem se središtu nalazi metamorfoza dečaka oštećenog sluha koji se okružuje tišinom i beži u svet životinja. Studija se bavi tematikom herojstva, traženja identiteta, problemima života odraslih i dece, kao i pitanjima stvaralačkog opusa autorke, aktuelnim i u mađarskoj književnosti.

Ključne reči: trauma, živeti sa hendikepom, referencijalnost, dečija šema, bunt